

УДК 373.2.035:37.017.4

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/93-2-53>

Світлана ТРОНЬКО,

orcid.org/0000-0003-1869-5042

аспірантка кафедри дошкільної і спеціальної освіти
Криворізького державного педагогічного університету
(Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна) svetlana.tronko18@gmail.com

ЕМПІРИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ МОРАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Статтю присвячено виявленню емпіричних характеристик стану сформованості морально-патріотичної особистості дитини старшого дошкільного віку в умовах сучасних закладів дошкільної освіти. Розроблено та застосовано авторську методику оцінювання актуального рівня морально-патріотичної вихованості дітей, що дала змогу всебічно структурувати досліджуваний феномен за трьома ключовими критеріями: етична оцінка власних і чужих вчинків, сформованість морально-патріотичних почуттів і навичок співпереживання, ступінь усвідомлення соціально бажаних поведінкових проявів.

Емпіричне дослідження було реалізовано на вибірці з 159 дітей старшого дошкільного віку. Проаналізовано специфіку моральних суджень дошкільників, встановлено нерівномірність розвитку їх здатності до моральної рефлексії, узагальнено типові труднощі у перенесенні знань у поведінку. Доведено, що діти краще орієнтуються у вербальних моральних категоріях, ніж у практичному моральному виборі, що підтверджено нижчими показниками готовності до моральної дії порівняно з рівнем пізнавальної обізнаності. Систематизовано прояви емпатії та емоційної чутливості дітей, впорядковано емпіричні дані щодо їх здатності виявляти співчуття, підтримку та відчуття гордості за добрі справи інших. Узагальнено особливості уявлень дошкільників про соціально схвалювану поведінку. Зафіксовано наявність прогалів між знанням норм і їх реальною поведінковою реалізацією.

Узагальнення отриманих результатів дозволило сформулювати висновок про те, що сучасний стан морально-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку перебуває на етапі становлення: когнітивний компонент є найрозвиненішим, тоді як емоційно-ціннісний і поведінковий – частково сформованими та недостатньо узгодженими між собою. Показано, що ефективність морально-патріотичного виховання залежить від гармонійного поєднання трьох складових, а також від створення таких ситуацій, у яких дитина може одночасно переживати моральний зміст, осмислювати його та реалізовувати у власній дії. Констатовано необхідність посилення виховної роботи, спрямованої на розвиток співпереживання, моральної ініціативи та здатності дітей до відповідальної взаємодії з родиною, однолітками та соціальним оточенням.

Ключові слова: морально-патріотична особистість, старший дошкільний вік, моральна рефлексія, емпатія, поведінкові прояви, морально-патріотичне виховання.

Svitlana TRONKO,

orcid.org/0000-0003-1869-5042

Postgraduate student at the Department of Preschool and Special Education
Kryvyi Rih State Pedagogical University
(Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine) svetlana.tronko18@gmail.com

EMPIRIC CHARACTERISTICS OF THE STATE OF FORMATION OF THE MORAL-PATRIOTIC PERSONALITY OF A CHILD OF SENIOR PRESCHOOL AGE

The article is devoted to identifying the empirical characteristics of the state of formation of the moral-patriotic personality of a child of senior preschool age in the conditions of modern preschool educational institutions. The author's methodology for assessing the current level of moral-patriotic upbringing of children has been developed and applied, which made it possible to comprehensively structure the phenomenon under study according to three key criteria: ethical assessment of one's own and others' actions, the formation of moral-patriotic feelings and empathy skills, the degree of awareness of socially desirable behavioral manifestations.

The empirical study was conducted on a sample of 159 older preschool children. The specifics of preschoolers' moral judgments were analyzed, the uneven development of their ability to moral reflection was established, and typical difficulties in transferring knowledge into moral and action behavior were summarized. It was proven that children are better oriented in verbal moral categories than in practical moral choices, which is confirmed by lower indicators of readiness for moral action compared to the level of cognitive awareness. The manifestations of empathy and emotional sensitivity of children were systematized, and empirical data on their ability to show sympathy, support, and a sense of pride for the good deeds of others were organized. The peculiarities of preschoolers' ideas about socially approved behavior were summarized. The presence of gaps between knowledge of norms and their real behavioral implementation was recorded.

The generalization of the obtained results allowed us to formulate the conclusion that the current state of moral and patriotic upbringing of children of senior preschool age is at the stage of formation: the cognitive component is the most developed, while the emotional-value and behavioral components are partially formed and insufficiently coordinated with each other. It is shown that the effectiveness of moral and patriotic upbringing depends on the harmonious combination of the three components, as well as on the creation of such situations in which the child can simultaneously experience the moral content, comprehend it and implement it in his own actions. The need to strengthen educational work aimed at developing empathy, moral initiative and the ability of children to responsibly interact with their family, peers and social environment has been stated.

Key words: moral and patriotic personality, senior preschool age, moral reflection, empathy, behavioral manifestations, moral and patriotic upbringing.

Постановка проблеми. Дошкільний вік виступає сенситивним етапом для засвоєння соціально значущих норм, моральних уявлень, емоційних ставлень до найближчого оточення та до своєї спільноти, що робить його фундаментальним щодо подальшого формування у дитини здатності до відповідальної участі у житті суспільства. За цих умов постає необхідність наукового аналізу реального стану сформованості морально-патріотичних якостей дітей старшого дошкільного віку.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що морально-патріотичне виховання визначається стратегічним напрямом освітньої політики України, спрямованої на формування громадянина, здатного до усвідомленої взаємодії з соціальним і культурним середовищем, утвердження національної ідентичності та відчуття власної причетності до державотворчих процесів. У суспільстві, яке переживає кризові та воєнні випробування, питання виховання у дітей ціннісних орієнтацій на добро, відповідальність, взаємодопомогу, шанобливе ставлення до Батьківщини та її культурних традицій виступає першочерговим педагогічним завданням та державною необхідністю. Дошкільна освіта у цьому контексті набуває виняткового значення, адже саме вона створює первинне середовище соціалізації, в якому дитина отримує перший досвід морального вибору, емоційного співпереживання та усвідомлення себе як частини певної спільноти. Посилюється потреба в науково обґрунтованих підходах до конструювання змісту морально-патріотичного виховання, що враховує психологічні особливості старших дошкільників, їхній емоційний та когнітивний розвиток, а також специфіку соціальної ситуації розвитку.

Аналіз досліджень. Найбільш активно проблематикою формування морально-патріотичної особистості дітей старшого дошкільного віку та суміжними аспектами займалися такі науковці: Н. Гордій (Гордій, 2021), С. Жейнова, А. Солонська (Жейнова & Солонська, 2022), І. Княжева (Княжева, 2016), М. Криловець (Криловець, 2024), Н. Миськова (Миськова, 2020), Р. Вдовиченко,

Н. Михальченко, К. Шапочка, І. Нагорна, О. Трофимчук (Вдовиченко, Михальченко, Шапочка, Нагорна & Трофимчук, 2021), С. Тесленко (Тесленко, 2021; Тесленко, 2018), Т. Філімонова (Філімонова, 2020) тощо.

Сучасні наукові дослідження теоретичних, методологічних та практичних аспектів морально-патріотичного виховання. У працях дослідників, що зосереджують увагу на моральному розвитку дошкільників, основна увага зосереджується на внутрішніх механізмах становлення моральних почуттів, їхній динаміці та педагогічних умовах ефективного формування гуманістичних орієнтацій. Значний пласт сучасних наукових робіт присвячено вивченню патріотичного та національно-патріотичного виховання дошкільників у різних педагогічних контекстах. У публікаціях Н. Миськової розкривається специфіка змістового наповнення патріотичного виховання, спрямованого на формування у дітей позитивного ставлення до рідної культури, символіки та традицій, що розглядається як важливий етап у конституванні національної ідентичності (Миськова, 2020). Дослідження М. Криловець поглиблює цей напрям, зосереджуючись на особливостях упровадження патріотичного виховання у практику закладів дошкільної освіти з урахуванням сучасних інноваційних підходів (Криловець, 2024). С. Жейнова та А. Солонська спрямовують увагу на вивчення рівня патріотичної вихованості дошкільників та аналізують чинники, які зумовлюють її розвиток у сучасному освітньому середовищі (Жейнова & Солонська, 2022).

Окрему групу досліджень складають роботи, в яких висвітлюється роль художньої літератури як специфічного засобу формування морально-патріотичних якостей дошкільників. Так, Н. Гордій (Гордій, 2021) доводить, що художні тексти виступають важливим джерелом емоційно-ціннісного досвіду дитини, оскільки сприяють розвитку емпатії, формуванню уявлень про морально схвалювані форми поведінки та становленню емоційно забарвленого ставлення до Батьківщини. Т. Журавко поглиблює аналіз теоретичних засад

патріотичного виховання, окреслюючи ключові поняття, закономірності та педагогічні умови, які визначають зміст формування патріотичних почуттів у дошкільників (Журавко, 2020). Підкреслюючи необхідність використання художньої літератури як засобу формування морально-патріотичної особистості дитини Р. Вдовиченко, Н. Михальченко, К. Шапочки, І. Нагорної та О. Трофимчук звертаються до педагогічної спадщини В. Сухомлинського, демонструючи її потенціал для виховання патріотичних почуттів на основі емоційно-чуттєвого досвіду та гуманістичних педагогічних орієнтирів (Вдовиченко, Михальченко, Шапочка, Нагорна & Трофимчук, 2021). Схожу спрямованість має одне з численних досліджень патріотичного виховання дошкільників української вченої С. Тесленко, у якому аналізується національно-патріотичне виховання в контексті ідей В. Сухомлинського (Тесленко, 2018), а також розкривається структура патріотичної вихованості та умови її формування у старших дошкільників (Тесленко, 2021).

Іншим напрямом є дослідження, присвячені батьківсько-виховательській взаємодії та більш широким соціальним умовам формування патріотичних якостей. Так, у дисертації А. Солонської обґрунтовано значення партнерства між сім'єю та педагогами як провідної умови виховання у дітей ціннісного ставлення до державних символів, культурних традицій і рідної землі (Солонська, 2021). Питання морального виховання у цьому ж ракурсі розвиває також І. Княжева, яка підкреслює важливість узгодженої взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї як провідної умови становлення у дітей моральних позицій, що у подальшому формують основу патріотичних цінностей (Княжева, 2016).

Таким чином, аналіз сучасного наукового доробку засвідчує, що проблематика формування морально-патріотичної особистості дитини старшого дошкільного віку розглядається вченими у тісному взаємозв'язку моральної, емоційно-ціннісної та національно-ідентифікаційної сфер розвитку. Наявні дослідження створюють розгалужене теоретичне підґрунтя, однак залишають актуальною потребу в емпіричному вивченні реального стану сформованості морально-патріотичних якостей, їхніх психологічних характеристик та чинників, що визначають їхній розвиток у сучасних умовах, що робить подальші наукові пошуки у цьому напрямі особливо значущими.

Мета статті – визначити актуальний рівень морально-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку в умовах функціонування сучасних закладів дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Морально-патріотичне виховання є однією з базових складових сучасної дошкільної освіти України. Так, у Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку наголошено на необхідності формування активної життєвої позиції дитини, яка реалізується шляхом залучення до освітнього процесу сім'ї, громади, громадських організацій та інших соціальних інституцій (Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку, 2020). Разом з цим у Базовому компоненті дошкільної освіти чітко окреслено провідні цінності, серед яких важливе місце посідають збереження традицій національного та родинного виховання, розвиток інтересу до культурної спадщини, формування поваги до державних символів, а також виховання в дітей гуманістичних та моральних орієнтирів (Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти..., 2021).

У різних освітніх напрямках Базового компонента простежується інтеграція завдань, пов'язаних із морально-патріотичним розвитком дошкільників. Йдеться про формування уявлень дітей про сім'ю, рід, громаду, Батьківщину, виховання поваги до історичного минулого, культурних і мистецьких надбань українського народу, ознайомлення з державними символами та святами, а також прищеплення шанобливого ставлення до представників інших національностей і культур. Їх аналіз надав змогу переконатись, що науково-методичні підходи до морально-патріотичного виховання дітей мають системний характер і охоплюють як мовленнєву, так і пізнавальну, соціальну, художньо-естетичну та ігрову діяльність. При цьому важливою умовою є поєднання виховного впливу на різних рівнях – від сімейного та локально-громадського до державного. Сучасні нормативні документи та освітні програми створюють теоретико-методичне підґрунтя для реалізації морально-патріотичного виховання у закладах дошкільної освіти. У той же час постає питання: наскільки ці положення ефективно втілюються у практику, яким є реальний стан виховання морально-патріотичних цінностей у дітей дошкільного віку. Відповідь на це питання можна отримати виключно емпіричним шляхом, реалізавши констатувальне дослідження.

Обсяг загальної дитячої вибірки склав 159 дітей старшого дошкільного віку. Базою дослідження послужили наступні заклади дошкільної освіти: 1) комунальний заклад дошкільної освіти (ясла-садок) компенсуючого типу №111 Криворізької міської ради; 2) комунальний заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу №303

Криворізької міської ради; 3) комунальний заклад дошкільної освіти (ясла-садок) №15 Криворізької міської ради; 4) комунальний заклад «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №235 комбінованого типу «Криворізької міської ради; 5) комунальний заклад дошкільної освіти (ясла-садок) №255 Криворізької міської ради; 6) комунальний заклад «Болтишський заклад дошкільної освіти (ясла-садок) «Ромашка» Божедарівської селищної ради»; 7) комунальний заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 31 «Пролісок» Нікопольської міської ради. Для визначення актуального стану морально-патріотичного виховання серед дітей було використано авторську методику експериментальної роботи з дітьми відповідної вікової категорії.

Запропонована методика експериментальної роботи з дітьми досліджуваної вікової категорії ґрунтується на авторському визначенні дефініції «морально-патріотичне виховання», яке тлумачиться нами як систематичний педагогічний процес, спрямований на засвоєння дітьми загальнолюдських моральних норм і національних цінностей, результатом якого є формування морально-патріотичної компетентності, що проявляється у здатності оцінювати власні та чужі вчинки з етичної точки зору, співпереживати та співпрацювати з іншими, а також діяти у відповідності до інтересів родини та соціального оточення. У цьому контексті методика спрямована на визначення актуального стану сформованості морально-патріотичних якостей дошкільників, діагностику рівня їх моральної свідомості, здатності до співпереживання, а також розуміння соціально бажаної поведінки у сім'ї та дитячому колективі.

Зміст експериментальної роботи побудований за трьома критеріями, що відображають ключові складові феномену морально-патріотичного виховання: етична оцінка власних і чужих вчинків, сформованість морально-патріотичних почуттів та навичок співпереживання, а також ступінь усвідомлення поведінкових проявів, що відповідають інтересам родини та соціального оточення. Для оцінки першого критерію застосовуються казки В. Сухомлинського з подальшим обговоренням, під час якого діти мають визначити правильність чи неправильність вчинків героїв, пояснити власну позицію та запропонувати альтернативний варіант поведінки. Додатково використовуються рольові ігри «Що б ти зробив?», у ході яких створюються ситуації морального вибору, що стимулюють дитину до рефлексії та прийняття самостійного рішення. Другий критерій діагностується

завдяки інтерактивним завданням, які орієнтують дітей на розвиток емпатії, зокрема «Малюнок співчуття» та методика «Герой і я», що дозволяють виявити здатність дошкільника емоційно відгукуватися на переживання інших, відчувати гордість за добрі справи, а також ідентифікувати себе з позитивними зразками поведінки. Третій критерій спрямований на дослідження рівня пізнавальної обізнаності та готовності до відповідальних дій, що реалізується за допомогою спеціально розробленого авторського опитувальника «Що я знаю про добрі справи і символи Батьківщини?», творче завдання «Моя добра справа для батьків» та бесіду «Як поводити себе у дитячому садку», у ході якої діти аналізують нормативні та ненормативні моделі поведінки в колективі. Для оцінювання результатів застосовується система експертних балів – кожен показник оцінюється за шкалою від 0 до 10, що дозволяє кількісно зафіксувати рівень морально-патріотичної вихованості та провести порівняльний аналіз у вибірці. Разом з цим у процесі аналізу враховуються не тільки кількісні показники, але і якісні характеристики відповідей, зокрема аргументованість суджень, емоційна насиченість, оригінальність ідей.

Аналіз результатів оцінювання за критерієм «Етична оцінка власних та чужих вчинків» дозволив визначити особливості моральної орієнтації дітей дошкільного віку, а також рівень розвитку в них умінь розпізнавати моральну суть поведінкових актів та здійснювати первинну етичну рефлексію. Згідно з отриманими усередненими показниками, середній бал за показником «здатність пояснити, чому вчинок є «добрим» або «поганим» становить 6,3 бали, тоді як за показником «уміння запропонувати власний правильний вчинок у схожій ситуації» – 4,8 бали (рис. 1). Така різниця вказує на те, що на рівні пізнавального усвідомлення діти в цілому демонструють певну орієнтованість у базових моральних категоріях, однак відчувають труднощі у перенесенні засвоєних моральних знань у практично-поведінкові рішення.



Рис. 1. Усереднені значення експертних оцінок за показниками критерію «Етична оцінка власних та чужих вчинків»

Більшість дітей змогли визначити правильність або неправильність дій героїв казок В. Сухомлинського, але часто спиралися на зовнішні, очевидні ознаки («він зробив погано, бо плакала кішка», «добре – це коли допомагаєш»), а не на глибинне розуміння морального змісту вчинку. Це свідчить про переважання ситуативного рівня моральної свідомості, коли дитина здатна розпізнати емоційно забарвлені аспекти поведінки, але ще не володіє достатнім рівнем узагальнення для усвідомлення моральних принципів, що стоять за конкретними діями. У той же час у відповідях окремих дітей простежувалася тенденція до морального узагальнення та проявів емпатійного ставлення до персонажів. Такі висловлювання дають змогу переконатися у появі певних елементів моральної рефлексії, що ґрунтується на емоційній ідентифікації з героєм та здатності до співпереживання. Проте кількість подібних прикладів є доволі обмеженою.

Більш низький середній показник за умінням запропонувати власний правильний вчинок (4,8 балів) дозволяє констатувати, що перехід від вербального знання до особистісно-ціннісного прийняття моральної норми ще не сформований повною мірою. У процесі рольових ігор «Що б ти зробив?» значна частина дітей діяла за інерцією або наслідувала типові шаблонні відповіді («я б не робив так», «я б сказав вихователю»), уникаючи самостійного обґрунтування власних рішень. Наприклад, у ситуації, де товариш розбив чужу іграшку, лише частина дітей зазначала, що спочатку потрібно заспокоїти друга або допомогти полагодити іграшку; більшість же відповідей обмежувалися покаранням або зверненням до дорослого як єдиного джерела морального контролю. Разом з цим у відповідях окремих дітей зустрічалися прояви моральної ініціативи – пропозиції допомогти, вибачитися, підтримати, що демонструє зародження внутрішньої мотивації до моральної дії. Наприклад, у ситуації, коли «дівчинка загубила рукавичку», деякі діти зазначали: «Я б допоміг знайти», «Я б подарував свої, бо мені мама купить інші». Такі прояви можна розглядати як передумови переходу від емоційно-інтуїтивного рівня моральної свідомості до поведінково-діяльнісного, де моральна норма поступово набуває особистісного значення.

Результати експертного оцінювання за критерієм «Сформованість морально-патріотичних почуттів та навичок співпереживання» представлено на рис. 2. Середній бал за показником «Здатність виражати співчуття та підтримку» становить 5,6 бали, тоді як за показником «Демонструє

радість та гордість за добрі справи інших» – тільки 4 бали. Тобто діти на емоційному рівні здебільшого орієнтуються на прояви емпатії, однак їх здатність до емоційної співпричетності до успіхів або добрих вчинків інших осіб перебуває на нижчому рівні розвитку. Тому можна констатувати певну фрагментарність формування морально-патріотичних почуттів, які потребують педагогічного зміцнення шляхом систематичної роботи над розвитком емпатії, ототожнення з позитивними моральними зразками та емоційного відгуку на соціально значущі події.

Результати виконання завдання «Малюнок співчуття» показали, що більшість дітей (дві третини) здатні адекватно реагувати на зображену ситуацію засмучення, болю або труднощів персонажа та виявляти базове співчуття. У своїх малюнках діти найчастіше відтворювали дії допомоги («я тримаю героя за руку», «я даю йому іграшку», «я з ним граюся, щоб він не плакав»), що вказує на наявність елементарних уявлень про підтримку іншої людини. Під час обговорення цих малюнків діти пояснювали свої наміри з опорою на прості моральні формули: «бо йому сумно», «його треба пожаліти», «він добрий – йому треба допомогти». Така аргументація вказує на початковий рівень розвитку моральної чутливості, коли співчуття базується на емоційній реакції, а не на усвідомленій ціннісній позиції.



Рис. 2. Усереднені значення експертних оцінок за показниками критерію «Сформованість морально-патріотичних почуттів та навичок співпереживання»

У групі дітей із середніми показниками (приблизно 30%) спостерігалось формальне ставлення до завдання: малюнки були нейтральними або позбавленими конкретного змісту, а пояснення обмежувалися загальними фразами («я з ним граю», «я добрий»), без чіткого розуміння, у чому полягає суть моральної підтримки. Це свідчить про недостатню сформованість механізмів емоційної ідентифікації, а також про певну когнітивну поверховість у сприйнятті моральних ситуацій. У поодиноких випадках (менше 10%) діти не виявляли емпатійного ставлення до персонажа, пропонуючи байдужі або егоцентричні дії («я не хочу допомагати», «він сам винен»).

Рівень розвитку почуття радості й гордості за добрі справи інших виявився нижчим. Під час виконання завдань за методикою «Герой і я» діти переважно правильно визначали позитивного персонажа казки, однак рідко ототожнювали себе з ним на емоційному рівні. Наприклад, під час обговорення казки «Як дівчинка образила Буквар» більшість дітей зазначали, що дівчинка вчинила неправильно, але лише окремі учасники висловлювали почуття радості за її подальше виправлення або гордості за те, що вона навчилася цінувати знання. У випадках з казкою «Соромно перед соловейком» або «Конвалія в саду» частина дітей висловлювала співчуття героям, проте не змогла пояснити, чому добрі вчинки викликають гордість або захоплення. Це свідчить про недостатній рівень розвитку моральної рефлексії у сфері соціально значущих емоцій, які лежать в основі патріотичних почуттів – почуття гордості, вдячності, любові до добра, до природи, до ближніх.

Під час спостереження за невербальними проявами емоційної реакції було зафіксовано, що діти охочіше демонструють емпатію у ситуаціях особистої взаємодії (коли герой переживає втрату, біль, образ), ніж у ситуаціях соціального змісту (допомога іншим, спільна справа, прояв доброчинності). Це пояснюється віковими особливостями дошкільників, яким притаманна емоційна конкретність і поки що слабка здатність до узагальненого співпереживання.

За результатами оцінки третього критерію «Ступінь усвідомлення бажаних поведінкових проявів, що відповідають інтересам власної родини та соціального оточення» виявлено середній рівень сформованості уявлень дошкільників про соціально та морально схвалювані моделі поведінки, а також помірну готовність до їх реалізації у власній діяльності (рис. 3).

Отримані результати в цілому свідчать, що діти старшого дошкільного віку володіють базовими знаннями про моральні норми, національні символи та загальнолюдські цінності, проте на

рівні поведінкових проявів спостерігається розрив між знанням і практичним застосуванням. Високі показники пізнавальної обізнаності (7 балів) у поєднанні з більш низькими оцінками готовності до вчинків (5,2 бали) відображають переважання декларативного рівня засвоєння морально-патріотичних цінностей.



Рис. 3. Усереднені значення експертних оцінок за показниками критерію «Ступінь усвідомлення бажаних поведінкових проявів, що відповідають інтересам власної родини та соціального оточення»

Висновки. Узагальнюючи результати емпіричної оцінки всіх трьох критеріїв, можна дійти висновку, що морально-патріотична вихованість дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі дослідження перебуває на етапі становлення і характеризується роз'єднаністю між знаннями, емоційними переживаннями та практичною поведінкою. Найбільш сформованим є когнітивний компонент, який забезпечує загальну орієнтацію в моральних і патріотичних поняттях, тоді як емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти потребують подальшого розвитку. Моральні знання поки що не набули для дітей особистісного сенсу, а емоційні реакції не завжди переходять у мотиви моральної дії. Тому подальша педагогічна робота має бути спрямована на поєднання трьох складових – пізнавальної, емоційної та поведінкової – у єдину систему морально-патріотичного виховання. Ефективним напрямом такого впливу є залучення дітей до діяльності, що поєднує емоційне переживання, осмислення морального змісту та практичну дію: обговорення моральних ситуацій, творчі проекти, рольові ігри, спільні родинно-патріотичні акції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гордій Н. Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобом дитячої художньої літератури. *Освітні обрії*. 2021. № 1 (52). С. 57–63. DOI: <https://doi.org/10.15330/obrii.52.1.57-62>
2. Жейнова С., Солонська А. Патріотична вихованість дітей старшого дошкільного віку. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогіка. 2022. № 1 (28). С. 18–24. URL: <https://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/13999/1/Жейнова%20Солонська%20Науковий%20вісник%202022.pdf> (дата звернення: 17.11.2025).
3. Журавко Т. Патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку: теоретичний аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 28, т. 1. С. 264–267. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/28.208595>
4. Княжева І. А. Моральне виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах взаємодії ДНЗ і сім'ї. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія: Педагогічні науки. 2016. № 3. С. 182–187. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnup_2016_3 (дата звернення: 17.11.2025).

5. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку. Київ: ФОП Ференець В. Б., 2020. 44 с. URL: <https://dnz71.edu.vn.ua/uploads/tiger-1599493145.pdf> (дата звернення: 17.11.2025).
6. Криловець М. Г. Особливості організації патріотичного виховання дошкільників у ЗДО. *Наукові інновації та передові технології*. Серія: Педагогіка. 2024. № 3 (31). С. 1084–1092. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3\(31\)-1084-1092](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-1084-1092)
7. Миськова Н. М. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 69. Т. 1. С. 102–105. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-1.20>.
8. Особливості виховання патріотичних почуттів у дошкільників на засадах педагогічної спадщини Василя Сухомлинського / Вдовиченко Р. П., Михальченко Н. В., Шапочка К. А., Нагорна І. В., Трофимчук О. С. *Colloquium-journal Pedagogical Sciences*. 2021. № 27 (114). С. 13–17. DOI: <https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-27114-13-16>
9. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція: Наказ МОН від 12.01.2021 р. №33. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 17.11.2025).
10. Солонська А. А. Батьківсько-виховательська взаємодія як чинник патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку: дис... канд. пед. н.: 13.00.07 / Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2021. 181 с. URL: https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/Solonska_dis.pdf (дата звернення: 13.12.2024).
11. Тесленко С. О. Формування національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку в процесі використання інноваційних технологій. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 39. Т. 3. С. 240–245. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/39-3-38>
12. Тесленко С. О. Національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку в контексті педагогіки Василя Сухомлинського. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2018. № 3 (62). Т. 1. С. 165–169. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2018_3\(1\)_34](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2018_3(1)_34) (дата звернення: 17.11.2025).
13. Філімонова Т. О. Патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Т. 5. № 27. С. 163–167. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.5/27.204509>

REFERENCES

1. Hordii N. (2021). Vychovannia patriotychnykh pochuttiv u ditei starshoho doshkilnoho viku zasobom dytiachoi khudozhnoi literatury [Development of patriotic feelings in older preschool children through children's fiction]. *Osvitni obrii*, 1(52), 57–63. [In Ukrainian].
2. Zheanova S., Solonska A. (2022). Patriotychna vykhovanist ditei starshoho doshkilnoho viku [Patriotic upbringing of older preschool children]. *Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Serii: Pedahohika, 1(28), 18–24. [In Ukrainian].
3. Zhuravko T. (2020). Patriotychno vykhovannia ditei starshoho doshkilnoho viku: teoretychnyi aspekt [Patriotic education of older preschool children: A theoretical aspect]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 28(1), 264–267. [In Ukrainian].
4. Kniazheva I. A. (2016). Moralne vykhovannia ditei starshoho doshkilnoho viku v umovakh vzaemodii DNZ i sim'i [Moral education of older preschool children in the interaction between preschool institution and family]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho*. Serii: Pedahohichni nauky, 3, 182–187. [In Ukrainian].
5. Kontseptsiiia osvity ditei rannoho ta doshkilnoho viku [The concept of early and preschool education]. (2020). Kyiv: FOP Ferenets V. B. [In Ukrainian].
6. Krylovets M. H. (2024). Osoblyvosti orhanizatsii patriotychnoho vykhovannia doshkilnykiv u ZDO [Specifics of organizing patriotic education of preschoolers in preschool institutions]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*. Serii: Pedahohika, 3(31), 1084–1092. [In Ukrainian].
7. Myskova N. M. (2020). Patriotychno vykhovannia ditei doshkilnoho viku v umovakh zakladu doshkilnoi osvity [Patriotic education of preschool children in preschool institutions]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, 69(1), 102–105. [In Ukrainian].
8. Vdovychenko R. P., Mykhalchenko N. V., Shapochka K. A., Nahorna I. V., Trofymchuk O. S. (2021). Osoblyvosti vykhovannia patriotychnykh pochuttiv u doshkilnykiv na zasadakh pedahohichnoi spadshchyny Vasylia Sukhomlynskoho [Features of fostering patriotic feelings in preschoolers based on the pedagogical heritage of Vasyl Sukhomlynskyi]. *Colloquium-journal. Pedagogical sciences*, 27(114), 13–17. [In Ukrainian].
9. Pro zatverdzhennia Bazovoho komponenta doshkilnoi osvity (Derzhavnoho standartu doshkilnoi osvity). Nakaz MON №33 vid 12.01.2021 r. [On the approval of the Basic Component of Preschool Education (State Standard). Order of the Ministry of Education and Science No. 33 of 12.01.2021]. (2021). [In Ukrainian].
10. Solonska A. A. (2021). Batkivsko-vykhovatska vzaemodiia yak chynnyk patriotychnoho vykhovannia ditei starshoho doshkilnoho viku: Dys. kand. ped. nauk [Parent-educator interaction as a factor of patriotic education of older preschool children: Dissertation]. Institute of Problems of Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
11. Teslenko S. O. (2021). Formuvannia natsionalno-patriotychnoi vykhovanosti ditei starshoho doshkilnoho viku v protsesi vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii [Formation of national-patriotic upbringing of older preschool children using innovative technologies]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 39(3), 240–245. [In Ukrainian].

12. Teslenko S. O. (2018). Natsionalno-patriotychne vykhovannia ditei starshoho doshkilnoho viku v konteksti pedahohiky Vasylia Sukhomlynskoho [National-patriotic education of older preschool children in the context of Vasyl Sukhomlynskyi's pedagogy]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Pedagogichni nauky*, 3(62), 165–169. [In Ukrainian].

13. Filimonova T. O. (2020). Patriotychne vykhovannia ditei starshoho doshkilnoho viku [Patriotic education of older preschool children]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 5(27), 163–167. [In Ukrainian].

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025